

„Hol, mit kezdtem, abban véget...”

Cs. Varga István irodalomtörténésszel beszélget: Botz Domonkos

A győri bencés gimnáziumban érettségizett, a debreceni egyetemen szerzett magyar–orosz szakos diplomát. Három éven át tanított az edelényi gimnáziumban, öt éven át az egri tanárképző főiskolán. 1978-tól 1984-ig a debreceni egyetem orosz irodalmi tanszékének oktatója. 1984-től 2013-ig az *ELTE Tanárképző Főiskolai Karának Irodalomtörténeti Tanszékén*, és az *ELTE BTK Kultúra- és Irodalomtudományi Intézetének XX. századi Tanszékén* tanított. 1973-tól Egerben lakik. 1974-ben egyetemi doktori címet, 1984-ben kandidátusi, 1995-ben pedig PhD fokozatot szerzett, 2001-ben habilitált.

Már önmagában tiszteletet parancsol mindaz, amit a felvezetőből megtudhatunk. Több újság szerkesztésében is részt vett, közel három tucat kötetet lektorált, szerkesztett, publikált német, orosz és angol nyelven... Miből táplálkozik ez a munkabírás, hajtóerő?

A *Deo gratias* jegyében van mire emlékezniem és miért hálásnak lennem. A számomra „tündérvilág” Rábaközben szép és szabad gyerekkort, dolgos családot, sok jó pajtást kaptam. Kiváló tanítóim, tanáraink voltak. Édesapám a kapuvári vasútállomásról ezzel indított útra: „*Ne tanulj te, Fiam, többet Győrben, mint amennyit mi itthon dolgozunk! No, Isten áldjon!*”

Igazi értelmiségi rangot csak valódi tudás és műveltség, hiteles teljesítmény adhat. A nyári szünetekben mindig dolgoztam. Két nyáron egy mentapárolónál, nappalos és éjszakás, hetente váltó műszakban „tizenkét órátam”. Éjszakánként Bécs és Pozsony égboltra vetülő fényeit fűrésztük. Két aratási szezonban is kombájnoztam. Kőművesek mellett Fertődön és Sopronban culáger (segédmunkás) voltam. Szerettem a mezei munkát, becsültem a sokszor megalázott mezei szorgalmat. Éltető emlékeim a kapálások édesanyámmal, a kaszálások édesapámmal. Az átlagnál többször kapáltunk, nem azért, mert a földünk gazos volt, hanem azért, hogy ne legyen gazos. Böven volt részem felelősségre nevelő munkaélményekből: a növényt nem lehet hetekre elhanyagolni, az állatokat pedig napokra sem.

Minden bizonnyal fontosnak érzi a tanítást, a tudás továbbadását, örökségünk átmentését, hiszen több oktatási intézményben is dolgozott, gondolok itt a Károli Gáspár Református Egyetemre, az ELTE-re, de tanított az egri teológián is. Milyen elsődleges célok, belső késztetések vezérelték, amikor katedrára lépett?

A tanulás és tanítás számomra öröm, az olvasás pedig gyönyörűség volt. A holtig tanulás nemcsak a jó pap erénye. Fontos a „*Semper paratus doceri*”, a mindig készen lenni, hogy más(ok)tól tanuljunk. Hivatásomat meghatározó, bencés tanáregyeniségekkel találkoztam. A megszólításuk is Tanár Úr volt. (Nem ismertük a ma divatos, „atyázó” megszólítást.)

Nádasi Alfonz Tanár Úr legendás szigorúsággal igyekezett a tanítványaiában lévő növéstervet, a minőség lehetőségeit valóra váltani. Rám is igaz: a gyémántot gyémánttal, az embert emberrel csiszolják. Alfonz atya harminc éven át volt **Kodály Zoltán** munkatársa, lelki vezetője. Győri tanáraink máig mestereim és példaképeim. Diákkorom sorsajándéka, hogy Alfonz Tanár Úr tanítványa lehettem. A fronton és fogságban is helytálló tábori lelkész, a doni át-törés után is a megmaradás és a hazatérés reményét éltette a halálra szánt katonákban, munkaszolgálatosokban, az uszmani hadifogolytábor tisztjeiben is. **Lukácsi Zoltán** szerkesztésében jelent meg a *Mi mindenre emlékezett Kodály?* (2000), majd a *Hadinapló* (2008), és a *Hadifogolynapló* (2010).

Bánhegyi Jób, a magyartanárom nagy tudású, fejedelmi habitusú, csodálatos pedagógus volt, élményszerűen ajándékozta meg diákjait az irodalom, a művészetek iránti szeretetével. Alig 33 évesen katolikus nézőpontú irodalomtörténeti összefoglalásra vállalkozott. Főműve: *A magyar irodalom története I. A legrégebbi időktől Kisfaludy Károlyig* (1929) és *A magyar irodalom története II. Kisfaludy Károlytól napjainkig* (1930). A *Nemzetnevelés* című folyóirat kritikusja így összegezte róla a véleményét: „*Nem kertel s nem komázik, vérségi szimpátiát vagy tradicionális gyűlöletet nem ismer. Az igazság, az irodalmi és erkölcsi igazság érdekli.*”

1939-ben *Magyar nőírók* címen könyvet publikált. Elsőként követte nyomon a nők szerepének alakulását irodalmunkban: a műélvező szereptől a művészi alkotómunkáig. Kaffka Margitot tartotta a „*legeredetibb magyar nőírónak*”, aki „*a férfiszemlélettől függetlenül merte írásaiban az életet adni*”. Istennek szentelt küldetéssel a tudás, a művészetek, az irodalom szeretetét plántálta tanítványaiába. Irodalomtörténeti munkásságáról többek között **Sík Sándor, Horváth János, Alszegehy Zsolt, Gálos Rezső, Barta János** írt és szólt elismerően.

Jáki Sándor Teodóz fogadott tanítványául, 15 éven át tartó posztgraduális képzésre, amikor Alfonz Tanár Úr az égi hazába távozott. Sokszor lehettem kísérője, adjutánsa, ministránsa itthoni, erdélyi, csángóföldi, felvidéki zarándokútjain. *Rokonföldön* című könyvem erdélyi és csángóföldi úti élményekből született. Mindig nagy örömmel hangsúlyozta: a csángókat katolikus hitük tartotta meg magyarnak. Temetőkultusz helyett gyerekkultusz jellemzi őket. A terhes nő helyett azt mondják: jövője van. Isten malmai lassan, de biztosan őrölnék. A *Vándorapostol* című emlékkönyv nyomán (2014), Teodóz atya, a csángómagyarok bencés

vándorapostola – 2015. március 21-én, **Szent Benedek** ünnepén – posztumusz *Magyar Örökség Díjat* kapott. Nagy megtiszteltetésként éltem meg, hogy a díjátadó ünnepségen, az Akadémia dísztermében Teodóz Atyáról laudációt mondhattam.

3Társadalmi szerepvállalásai révén sokat tett Eger kulturális életéért. Mi a tapasztalata, mennyire sikerült bevonni az utánunk jövő generációt ebbe az értékrementésbe?

A tudás átadása az oktató-nevelő munka legfőbb célja. A **Németh László**-i „*álom- és tapasztalatátadás*” jelenti számomra az „aszú-örömöt”. Életre szóló ideálom az *Ora et labora*, az imádság és a munka életté vált eszménye. A bencés rendben és iskolában (*schola servitii* – az Úr szolgálatának iskolája) a legfőbb munka az *opus Dei*: az istentisztelet. Újabban a „Keresd a békét és járj utána” intelmet tartják a Regula gyémántengelyének. (Létfontosságú a békesség, de nem békepapi értelemben.) Egyszerre kellene megfelelni az „Ora et labora” követelményeinek – eddig inkább csak a dolgozzál alapelvek sikerült.

Hogyan fogalmazná meg tanári hitvallását?

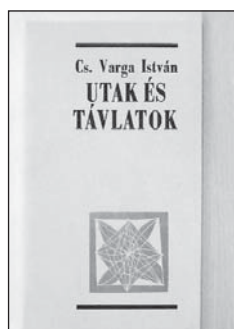
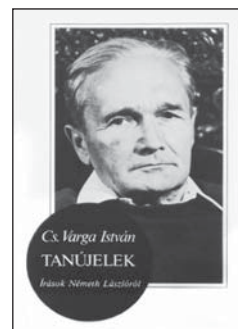
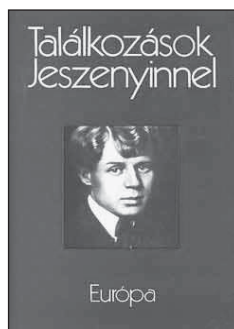
A „tanár úr” titulus a legszebb, többre becsülöm a „professzor úr” megszólításnál. A tanítás emberformáló hivatás, kulcsa a pedagógus személye, hite, szeretete a szakma és a tanítványok iránt. Hit abban, hogy az emberek többre taníthatók, jobbá nevelhetők. Ideálom a szabadon szolgáló értelmiségi. Egész életemben az egészségügy volt legalul, alatta pedig az oktatásügy. Csodák csodája: iskolában és könyvtárban sok szívderítő csodát élhettem át. Életem jó részét a legisztább munkahelyen, fiatalok között: iskolában és könyvtárban tölthettem.

Több kötetet is írt Eger és a régió kulturális múltjáról, kortárs irodalmáról.

Egyeztetni igyekszem kutatási terveimet és lokális vállalásaimat. Még a pártállami érában, 1980-ban, **Halmi (Bányász) István**nal összefogva kiadtunk egy *Hevesi útrahívás* című antológiát, amelyben az egri, Heves megyei kötődésű költők és írók mellett művekkel szerepeltek a tájhoz kapcsolódó képzőművészek is. (Hasonló azóta sem jelent meg.) Jó rá gondolni, hogy **Oravecz Imre** és **Utassy József** is verssel szerepelt a kötetben.

A *Jeszenyin világa* kismonográfiám mellett az *Utak és távlatok* tanulmánykötetem az észak-magyarországi irodalmi örökségről szól. *Tanújelek* címen publikáltam kandidátusi disszertációm. Intelem számomra, hogy az 1997-es kiadású *Hevesi és borsodi táj hazájában* könyvem fő szereplői közül már csak egy él: **Lőkös István**. **Kalász László** költészetéről szóló könyvem 1998-ban, *Költő a Bódva-völgyben* címen látott napvilágot az *Edelényi Füzetek* 17. számaként.

Irodalmi, közéleti tevékenységét több díjjal is jutalmazták: a csuvas irodalom népszerűsítéséért a Csuvas

Írószövetség Vaszlej Mitter-díjban részesítette; az ELTE Pro Universitate kitüntetésben (1997), Eger városa Pro Agraria díjat adományozott (2006). Szülővárosa, Kapuvár 2009-ben díszpolgárrá avatta. Elnyerte a Heves Megyei Prima Díj közönségdíját (2009), 2012-ben a Toldy Ferenc-díjat. Mit adtak ezek az elismerésen túl? Több évtizede Egerben él. Milyennek látja a várost, a fejlődést, mi az, ami idekötöti?

Való igaz: Kapuváron és Egerben mindig jókor kaptam meg – ’gallycsapta, vízhozta gyüttmentként’ – az általam elérhető, új és újabb munkára serkentő kitüntetést. Kapuvári vagyok, szülővároskámiban érzem magam otthon, Egerben pedig itthon.

Több gyökerű vagyok. Az asszonykám, életem legfőbb jötevője, ide gyökeredett. A *Dobó Gimnázium* tanára volt. Eger *locus mirabilis*. Az egri vár a magyarság zaránokhelye, modernkori turisztikai célpontja. A vár védbástya, ezer év óta mind a négy egri püspöki-érseki székesegyház a szakralitás központja volt. Eger történelmi, metafizikai küldetését legszebben literatúránk örökölte meg. „*Ezt a várost nem hatalom és tömeg emelte, hanem ízlés és lélek.*” (**Márai Sándor**) Szerencsére vannak olyan kiváló egriek, borászok is, akik a borkultúrából a kultúrát is fontosnak tartják, és erősítik ennek az istenáldotta helynek a szakralitását is.

Eger természeti, építészeti, művészeti értékeit, szellemi-irodalmi örökségét szeretem. Sajnos, a sokunknak olyan kedves, osztrák-sárga későbarokk kisvárost egyre inkább kiszürkítik és deszakralizálják. A belvárosi rekonstrukcióból imprudens módon éppen a „lélek és ízlés” hiányzik. (Gárdonyi gyönyörű szobrát, háttal a Várnak és saját házának, méltatlan helyre „letették”.) Szaporodik a léleksivár szürkesség, pedig a szürke a szürkén szürkébb a szürkénél.

Eger városi és megyei kulturális intézményeiben igen sokan és eredményesen dolgoznak, együttműködő intéz-

ményi kapcsolataik azonban gyengék, köztük az összefogás jó ügyekben is ritka. Kivétel a *Bródy Könyvtár*, amelynek sikeres kulturális missziója országosan is elismert.

2007 fényes pillanat: **Apor Elemér** költő, újságíró, szerkesztő születésének 100. évfordulóját – a szülővárossal, a derék rimaszombatiakkal is összefogva – példamutatóan szépen megünnepeztük. Kivitelében szép, tartalmában méltó emlékkönyv született: *Dajkald völgy eme várost*. Szerkesztésében a **Kálnoky-, Bródy- és Gárdonyi** jubileum konferenciáinak anyagából jött létre az *Egri jubileumok I-III.* emlékkönyv-sorozat, távlatosan is jelentős egri könyv-triptichon. (Hungarovox Kiadó, 2013-2014.)

Eger számomra is a „magyar álmok városa”. Márai arról is beszámol, hogy **Mindszenty** az 1947. szeptember 19-e és 21-e között Egerben rendezett Mária-ünnepségen több tízezer ember előtt tartott beszédet az egri székesegyház lépcsőin. A nagy tömegben sok szegényesen öltözött, sőt mezítlábas zarándok is fújta a *Boldogasszony anyánk* ősi népéneket, miközben a *Park Hotel*ban, állatorvosok országos bankettjén, úri módra húzták a *Schneider Fáni*-t.

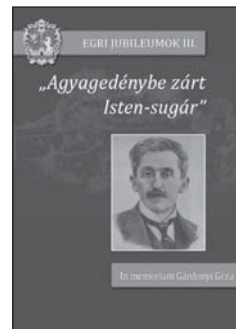
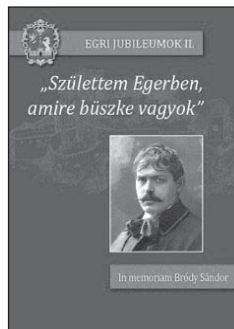
Mulasztások miatt álom maradt, hogy ez az architektúrai szépségű, csodálatos szellemi tradíciójú város legyen a Gárdonyi-kultusz egyik országos centruma, a huszonkét Gárdonyi-település (ahol az író családjával együtt lakott) szellemi központja. (Három évtized óta Egerben Gárdonyi Társaság sincsen.) Kiváló alkotók helyzetére itt is jellemző: „Vagy magadat mented s az ügy romlik meg körülötled, vagy az ügyet mented s magad pusztulsz bele.” (Németh László.) Eger vonzereje változatlanul nagy, de lakosság- és tehetségmegtartó ereje azonban jelentősen csökkent.

A *Visszazengtem a világ hangjait* Kálnoky-émlékkönyv bizonyítja: ha irodalmunk létezési módjának értelme a jelenre vonatkoztatás, akkor a sok sérelmet szenvedett **Kálnoky László** életműve szerfölött tanulságos sors-tükör. A szenvedés misztériuma végigkíséri a költő felnőttkorát is. *Északon* című, skandináviai utazását megörökítő versének konk-

lúziója mégis ez: „Talán jobb lett volna máshol születni... / De élni és meghalni – itt, csak itt!”

A „Születtem Egerben, amire büszke vagyok” emlékkönyv **Bródy Sándor** iránti adósságtörlesztés. Az író családjában a tizennegyedik gyerekeként született. **Blau Katalin**, az író csodálatos lelkületű édesanyja Szatmárnémetiben, a neológ zsidó temetőben nyugszik. Apja, **Bródy Jakab** Kossuth-párti egri nemzetőr volt. Az egri diákok írója sokszor tett tanúságot szülővárosa iránti szeretetéről.

Szárnyaló szívvel szól Alma Materéről, az *Egri Ciszterci Gimnázium*ról is, amelynek 1874–1876 között diákja volt.

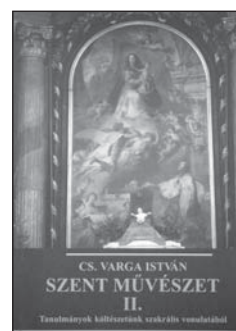
Az *Agyagedénybe zárt Isten-sugár* című Gárdonyi-émlékkönyv szerzőgárdája az „egyművéség” ellenében egy teljesebb, árnyaltabb íróportrét mutat fel. Egerben 1552-ben a kétségbeesés és a honszeretet győzött. A kultuszteremtő Gárdonyi remekművében a vári diadalt, a magyarság maratoni győzelmét mítoszteremtő érvénnyel örökítette meg. Eger Tinódi jóvoltából lett Európa-hírűvé, a XX. században pedig Gárdonyi révén vált világhírűvé.

Gárdonyi nem „egri remete” volt: alkotóműhelyt, szellemi kilátót teremtett. **Keller Péter**, az író dédunokája méltán hangsúlyozza dédapja Jézus-eszményét, szakrális emberfogalmát: „Agyagedénybe zárt Isten-sugár az ember”. Az *Egri csillagok* írója Egerben kapta vissza hitét, teljesítette ki tehetségét. (A tehetség ígéret, a talentum valóra váltott tehetség.) Tisztázó érvényű vallomása: „olyan könyv, amelyet többször is elolvasok, csak egy van: az Újtestamentum. Mindennap olvasok belőle [...]: mindig ott van az éjjeli asztalomon. A koporsómban is ez legyen a szívemen!”

Szerkesztett Miskolcon, Tatabányán, Érden... Egerben lakik, sok jó ügyben munkálkodik.

Egy évtizeden át a miskolci *Napjaink*, aztán a tatabányai *Új Forrás*, majd 1986-tól a hatvani *Délsziget*, később pedig az *Új Hevesi Napló* és az *Új Hegyvidék* szerkesztésében vettem részt. A *Duna-Part*-nál **Büki Attila** költő-főszerkesztővel együtt tevékenykedtem.

A 80-as évek végétől, az egri teológián, majd az egri Főiskolán a „docendo discimus” – „tanítva tanulunk” jegyében ars sacra stúdiumot adtam elő. Ebből jött létre az ars sacra megnevezést magyarosító *Szent művészet I-II. Tanulmányok költészetünk szakrális vonulatából*

két kötete – 1994-ben és 2000-ben.) Hét éven át tartottam a *Magyar Katolikus Rádió*ban, **Nagy Gáspár** felkérésére – az *Ars sacra* sorozatot. 1996-tól szemesztereket tartottam, speciális kollégiumot vezettem Németh László életművéről a *Károli Gáspár Református Egyetemen*. Németh László életművéről, népi írókról, Gárdonyi és Bródy életművéről, valamint a magyar literatúra, főképpen pedig a líra szakrális-spirituális vonulatáról az ELTE-n is gyakran hirdettem szemesztereket.

Egész pályáját meghatározza hite, kereszténysége. Ebben mi változott az idők folyamán?

Az egypárti, ateista-materialista időszak hálózata engem is árgus szemekkel figyelt. Ma is nehéz választ adni **Mécs László** kérdésére: „*Ki a betyár? Ki a szent? / Magyarhonban ki a szent? / Ha a mérték tönkrement, / Senki, semmi meg nem ment!*” **Barsi Balázs** a szeretet örök értékméletével szembesít bennünket: „*Mert nem az élmény az érték, hanem a szeretet, nem az értelmi ismeret, nem a jámborság a legfőbb kincs, hanem a szeretet, a másik ember mindenestül való vállalása. [...] Igenis a misztériumból, az imából kell élni...*” Megértésemet fokozta az a felismerés: az Úrjézus alapította az Egyházat, de emberek képviselik.

Sokat tanultam irodalomértő tudós orvosoktól: **Ve-kerdi László, Czeizel Endre, Mózsai Szabolcs, Kiss László, Matos Lajos, Szállási Árpád, Vértess László** könyveiből, irodalmi patográfiáiból. Németh „hipertóniás episztoláinak” nagy tanulsága: „*Az emberi agy nem bír el mindent, s olyan feltételeket kell teremteni neki, amelyek közt nem betegszik meg.*”

A XX. század szenvedéstörténete, „*mysterium passionis*” tanított meg bennünket – **Pilinszky** szerint iszonyúan átvérezte a történelem szövetét –, hogy az emberi sors koordinátarendszerében a *cogito* mellett jobban figyelembe kell vennünk a *doleo* jelentőségét. Ma már többet tudunk **Arany** epeköveiről, **Tompa** szívbetegségről, **Ady** vérvirágos betegségéről, **Babits** gégerák miatti elnémulásairól, **Kosztolányi** inyrák okozta szájszéléről, **Tóth Árpád** végzetes tüdővészéről, **Csáth Géza** szenvedély-

Cs. Varga István és Fecske Csaba Edelényben, 2015-ben
Laki-Lukács Boldizsár felvétele

betegségről. **Karinthy** szörnyű agydaganatáról. Tudjuk: Németh László a hipertóniáról szóló írásaival „*hipertóniája ellenszereként önmagán kísérletezett ki életreceptet, amellyel 1969-ig meghosszabbította életének munkaképes időszakát.*”

Mire tanították a kilencvenes évek? És az új évezred több mint egy évtizede?

Arra, hogy mennyire veszedelmes lehet az egoizmus, kártékony az irigység és iszonyatos az aranyborjú imádata. Az oktatás nemzeti ügy, mégis ezer éves oktatási értékeinket semmibe véve, kényszerűen „bolonyáztunk”. **Rónay György** joggal hangsúlyozza: irodalmunk emberség és magyarság összhangjára tanít, arra a magyarságra, amelynek lényege: a humanizmus. Jelenkorunkban keserű tapasztalatok mutatják, hol tartunk a Szentírás, a keresztény vallás ismereteiben – az állítólag „veszedelmesen” „keresztény Magyarországon”.

Milyennek látná szívesen a XXI. évszázad magyar iskoláját?

Egész pályámon **Széchenyi** csodálatos – „*Minden fej Isten kápolnája. De a Széchenyié székesegyház*” – példáján lelkesültem, a Németh László-i minőség forradalmáról, a kiművelt emberfőkről álmództam. Régi álmom: egy oktatás- és család-párti társadalom, a Széchenyi és Németh László szellemében emelkedő magyar nemzet. A Jóistenben hiszek, a fiatalokban bízom. A fiataloknak itthon kellene lehetőségeket biztosítani, a külföldre távozókat visszahívni.

Életének 70. évében jár. Mit szeretne még elérni?

Iskoláim, munka- és lakóhelyeim mutatják: Soprontól Debrecenig derekasan belaktam ezt a kis országot. Élek megbékélten: a magam kenyerén. Hálás szívvel mondhatom: válltáskává lett summástarisznyámból sosem fogyott ki a hamuban sült pogácsa. Nem lettem debrecenivé, 29 év alatt sem lettem pestivé. Könyvtárszobám egy képzeletbeli „*Hortus conclusus*”: a számvetések, végső következtetések színhelye. Szeretném **Luca Sára** és **Lili Júlia, Emma Dorka** és **Gergő András** unokáimat a könyvek és az olvasás által is sok szépre, jóra, igazra, főképpen pedig az emberség és magyarság szeretetére nevelni.

A 95. évében járó édesapám példáján látom: a szép öregkor kegyelmi ajándék. Több szempontból is jó lenne a nyomába lépnem.

Mit szeretnék? – Arany Jánossal szólva: „*Munkás, vidám öregséget, / Hol, mit kezdtem, abban véget...*” Végül pedig az ágostoni „*Nem keresnél, ha meg nem találta volna*” hitével, **Sík Sándor** szavával fohászokodom: „*Jaj, csak akkor el ne késsen / Hozzád csukló szívverésem, / Én Istenem, / Csak az ament el ne vésem.*”